

MASSIMO POLIDORO

Leonardo
GÊNIO A REBEL

LEONARDO

MASSIMO POLIDORO

LEONARDO

Génius a rebel

Předmluvu napsal
Piero Angela

slovaart

Copyright © Massimo Polidoro 2018
Edition © 2018 Mondadori Libri S.p.A., Milano
Cover concept by Cecilia Flegenheimer / Andrea Bonelli for
© Mondadori Libri S.p.A. – 2018

Cover images:

Leonardo Da Vinci (1452–1519), Codex Atlanticus, sheet 26 verso
Copyright © Veneranda Biblioteca Ambrosiana / Metis e Mida
Informatica / Mondadori Portfolio

Mona Lisa, c.1503–6 (oil on panel)
Vinci, Leonardo da (1452–1519)
Copyright © Louvre, Paris, France / Bridgeman Images

Translation © Anna Kostková 2021
Czech edition © Nakladatelství Slovart, s. r. o., Praha 2021

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být reprodukována, uložena ve vyhledávacím systému či šířena jakýmkoliv způsobem (elektronicky, mechanicky, kopírováním, nahráváním či jinak) bez předchozího svolení majitelů autorských práv.

Z italského originálu *Leonardo. Il romanzo di un genio ribelle*, který vydalo nakladatelství Mondadori Libri S.p.A., přeložila Anna Kostková
Redakce Michaela Šmejkalová
Editor Jan Pavel
Vydalo Nakladatelství Slovart, s. r. o., v Praze roku 2021
Sazba Alias Press, s. r. o., Bratislava
Tisk FINIDR, s. r. o., Český Těšín

Cena uvedená na obálce je nezávazným doporučením pro koncové prodejce.

ISBN 978-80-276-0177-6
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
www.slovart.cz

Questo libro è stato tradotto grazie a un contributo del Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale Italiano. Tato kniha vychází za finanční podpory italského Ministerstva zahraničních věcí a mezinárodní spolupráce.

Knihla vyšla díky finanční podpoře Ministerstva kultury České republiky.

*Na památku Umberta Eca,
s vděčností.*

„[...] slavný malíř Leonardo da Vinci [...] Jaká škoda, že tolik jeho rukopisů zůstává skryto v temnotě [...] až uzří světlo světa [...] o mnoha malichernostech.“

GIACOMO LEOPARDI, *Storia dell'astronomia
dalla sua origine fino all'anno 1811*
(*Historie astronomie od jejího
počátku po rok 1811*)

„Jako dobře strávený den přináší šťastný spánek,
tak dobře prožitý život přináší šťastnou smrt.“

LEONARDO DA VINCI, *Kodex Trivulziano*

Leonardo: ztracený a znovunalezený génius

Piero Angela

Je mi potěšením vám představit novou knihu Massima Polidora, a to proto, že spolu již třicet let vedeme dlouhý boj za racionalitu prostřednictvím organizace CICAP, Italského výboru pro kontrolu pseudovědeckých tvrzení (a musím mu opravdu poděkovat za skvěle odvedenou práci). Ale také proto, že mě téma knihy, tedy život Leonarda da Vinci, vždy fascinovalo.

Když se mě někdo zeptá, jestli existuje osoba, s níž bych chtěl udělat rozhovor, pokud bych měl kouzelnou hůlku, vždycky odpovím, že s Leonardem. Vlastně bych mu rád ukázal, kolik věcí lidstvo vynalezlo, a vždycky jsem věřil, že někoho, jako je on, by bavilo dělat mou práci, tedy popularizátora vědy.

Spousta jeho vynálezů, studií a výzkumů nám ukazuje Leonarda nejen jako umělce a inženýra, ale také jako baviče, scénografa, autora hádanek, a dokonce i vtipů. Především však, pokud jde o způsob, jak přistupuje k vědě, odhaluje velkého předchůdce Galilea.

Jak mi řekl profesor Giuliano Toraldo z Francie, běda, když se věda odsouvá do kouta a odděluje se od toho, co se obvykle definuje jako „kultura“. Věda je kultura, vskutku nejvyšší forma poznání. Toto je učení Galilea, vědce a humanisty každým coulem, ale také Leonarda, který neustále propojoval umění a vědu, například ve svých inscenacích pro dvorní představení, při vytváření strojů nebo studiu lidského těla...

Leonardo je všeobecně známý mnohými ze svých obrazů, jako jsou *Mona Lisa* nebo *Poslední večeře*, proslavil se svými

studiemi o létání, ale mnohem méně desítkami dalších věcí, s nimiž ve vědecké oblasti skutečně předběhl svou dobu. Například v oblasti geologie.

Jako jeden z prvních pochopil, co jsou zkameněliny a proč se mořské fosilie nacházejí na vrcholcích hor. Někteří věřili, že jsou dílem blesků. Jiní se, stejně jako řeční filozofové, domnívali, že zkameněliny vznikají v podzemí stejným způsobem jako krystal nebo krápníky.

Pro Leonarda nešlo o přírodní podivnosti, naopak měl o zkamenělinách velmi přesné představy. Nápady, které mu musely vnuknout návštěvy míst jako Spicchio di Vinci, jež nazýval Taglio di Colegonzoli, několik kilometrů od Vinci nedaleko řeky Arno. Geologické vrstvy jsou zde podemlívány deštěm a zkameněliny se musely objevovat v hojném počtu stejně jako dnes.

Jedná se o pozůstatky měkkýšů, kteří žili v prehistorických mořích před miliony let, kdy byla oblast zcela zaplavena vodou. To však Leonardo nevěděl a v jeho době se věřilo, že pozůstatky mořských organismů na vrcholcích hor jsou důkazem potopy světa.

Leonardo byl pozorným pozorovatelem a tyto zkameněliny podrobně studoval, jak dokazují kresby v madridských kodexech nebo v *Leicesterském kodexu*, známém také jako *Kodex Hammer*. Vysvětlení s potopou světa ho vůbec neuspokojilo, a proto vytvořil vlastní teorii.

Domníval se, že mechanismy, díky nimž žije člověk, a mechanismy, díky nimž žije Země, jsou si navzájem velmi podobné: stejně jako v člověku koluje krev, i planeta má vlastní oběh vodních toků a mas s pomalým, ale nepřetržitým pohybem. Ten mimo jiné erozí neustále měnil vzhled krajiny.

Nebylo tedy nic divného, když se na souši našly zbytky ryb, krabů nebo měkkýšů, které byly pro Leonarda tím, co zbylo z prastarých mořských hlubin, z dávných moří, jejichž voda už zmizela a přesunula se jinam.

Ačkoli šlo o novou, originální úvahu, byl Leonardův závěr neuvěřitelně přesný.

Zanechal nám po sobě něco kolem 16 000 popsaných stran plných kreseb zachycujících obrovské dílo. Odpovídá to 80 knihám o 200 stranách. Pokud by Leonardo skutečně popsal 100 000 stran, jak se zdá, když vezmeme v potaz všechny ty, které se ztratily, pak by to odpovídalo 500 knihám o 200 stranách, tedy obrovský štos!

Kdoví, kolik myšlenek, úvah, vynálezů nebo strojů se ztratilo a už je nikdy znovu nenalezneme.

Někdy se však může stát, že i v kodexech, které již známe, nebo si myslíme, že je známe, dojde k překvapivým objevům.

Před časem jsem si například všiml, že se mezi slovy na desáté straně jeho *Kodexu o letu ptáků* skrývá kresba Leonarda da Vinci. Mezi řádky byl vidět červený nos trčící ven, a já si uvědomil, že by bylo možné portrét obnovit.

Zašel jsem tedy za svým přítelem profesorem Carlem Pedrettim, proslulým odborníkem na Leonarda, který vyučoval na Kalifornské univerzitě v Los Angeles (a jenž nedávno zemřel). Řekl jsem mu, že s největší pravděpodobností bude možné „obrátit“ černé písmo na bílé a pak ho sjednotit s barvou papíru. Nakonec se znovu spojí chybějící čáry v kresbě a tím se zviditelní skrytý portrét.

Profesor Pedretti byl o této operaci okamžitě přesvědčen. Prozradil mi také, že on sám se v roce 1975 pokusil obraz obnovit pomocí fotomechanického procesu, ale v té době k tomu tato technika nebyla vhodná.

Stránka byla přenesena a odvezena do grafické laboratoře italské vysílací stanice RAI, kde jsme společně s grafikem Giovannim Stillitanem zahájili dlouhý a pečlivý proces hledání správných linií, které jsme velmi přesným restaurováním doplňovali do kresby.

Byla snad výsledná postava mladý Leonardo bez vousů? Za pomoci nůžek a lepidla jsem se neumele pokusil, aby jeho znovuobjevená tvář vypadala starší, a přiložil jsem ji k vlasům a vousům na slavný autoportrét – běhal mi mráz po zádech... Ta osoba vypadala jako Leonardovo dvojče!

Proto se začaly provádět sofistikovanější elektronické úpravy, aby se dosáhlo přesného stárnutí postupným morfingem. Výsledek byl opravdu působivý.

Tehdy mě také napadlo udělat opačný postup: začít u Leonardova slavného autoportrétu a „omladit“ ho. Jistě bych tak našel mezi znovuobjeveným portrétem a omlazeným Leonardem blízkou podobnost, jednalo-li se o téhož muže. Byla to ověřovací zkouška.

Abych potvrdil správnost našich technik stárnutí a omlazování, ukázal jsem práci známému plastickému chirurgovi, profesoru Giuseppemu Leopizzimu z Říma, a technikům laboratoře RIS* v Římě, oddělení vědeckého vyšetřování karabiniérů. Odpověděli, že zvolený postup je správný.

Abych dosáhl konzistentnějšího srovnání mezi obrazy různého stáří, zeptal jsem se profesora Giorgia Iannettiho, profesora na univerzitě Sapienza a čelistního chirurga na Poliklinice Umberta I., zda je můj dojem, že Leonardovi na autoportrétu chybějí přední zuby, správný, a odpověď zněla ano.

Nejvíc doloženou a nejvýznamnější odpověď však přinesla technická zpráva RIS z Říma, vedená podplukovníkem Luigim Ripanim, který v závěru antropometrického vyšetření uvedl následující: „Podobnosti mezi srovnávanými obrazy umožňují vyjádřit mínění o jejich shodě, lze tedy důvodně předpokládat, že oba obrazy zobrazují tentýž předmět.“

Na závěr uvádím názor profesora Pedrettiho na dílo a na možnost, že by nalezená kresba mohla být autoportrétem Leonarda da Vinci: „Jsem o tom naprosto přesvědčen. Zde máme co dočinění s obrazy, které splňují všechny požadavky. Výsledky této operace jsem nesmírně potěšen.“ O tom všem jsem mluvil ve speciálu pořadu *Superquark*.

Profesor Pedretti mi také řekl, že jeho snem bylo najít další nepublikované Leonardovo dílo, text s názvem *Kodex W*, zná-

* Reparto Investigazioni Scientifiche.

mý také jako *Kodex Borromeo*, pojednání o fyzice o 50 stranách. Na trhu by měl obrovskou cenu.

V inventáři, který kolem roku 1540 sepsal Francesco Melzi, Leonardův oblíbený žák, můžeme totiž číst tuto větu: „Kniha světla a stínu označená písmenem G a další označená písmenem W.“ Jednalo se tedy o dvě propojené knihy. V Paříži Pedretti našel knihu G, původně věnovanou Ambrosiánské knihovně v Miláně kardinálem Federicem Borromeem.

Měl však podezření, že si kardinál knihu W ponechal pro sebe, o čemž svědčí i vazba svazku G, kde je jasně patrné odtržení druhé knihy. Hledal ji celý život, ale nikdy ji nenašel.

Touha vypátrat ztracený obraz nebo text o Leonardovi je však stále velmi silná a objev dvou kodexů, které byly do té doby považovány za ztracené, v roce 1965 ve Španělské národní knihovně v Madridu ukazuje, že to možná není nemožné.

Právě proto mě obzvlášť fascinuje myšlenka knihy Massima Polidora, totiž objevení pamětí sepsaných právě Francescem Melzim žijícím po Leonardově boku po dobu třinácti let. Pokud by tento památník skutečně existoval, byl by to výjimečný dokument, protože by nám umožnil lépe poznat osobnost Leonarda da Vinci, který sice psal o všem možném, ale jen zřídkakdy mluvil o sobě.

Zatímco čekáme na jeho nalezení, literární rekonstrukce Massima Polidora založená na důkladném studiu všeho, co nejserióznější badatelé a vědci za posledních sto let objevili, může představovat podmanivou předpověď podobného objevu.

Rukopis...

Je 6. listopadu 2013, když obdržím telefonát, který mě katalpuje na cestu plnou překvapení a nevyřešených otázek, jejíž konec stále nevidím. Volajícím je jedna z nejznámějších notářských firem v Miláně. Několika formálními slovy mě informují, že jsem jediným dědicem po vzdáleném příbuzném, který nedávno zemřel, a proto jsem předvolán k přečtení závěti.

Protože jsem o existenci dotyčného příbuzného nevěděl, šel jsem na schůzku s pochopitelnou zvědavostí a, nebudu to skrývat, představoval jsem si, jak se brzy stanu novým majitelem vil, pozemků a úžasných bankovních kont.

Na nic takového však nedojde.

Oliviero de Vega Polidoro, výše zmíněný příbuzný, byl statkářem v oblasti Estremadura ve Španělsku, ale jak se zdá, vše prodal, aby strávil poslední roky života v Itálii, odkud pocházela jeho rodina. Zůstalo po něm jen pár věcí, které však starý Oliviero rozhodně chtěl odkázat jako dědictví nejbližšímu potomkovi rodiny Polidoro.

Vzhledem k tomu, že neměl děti, vnoučata či jiné dohledatelné příbuzné, se notářská kancelář usilovně snažila dohledat klientův rodokmen, a nakonec dospěla až k mému jménu.

Zklamání ze skutečnosti, že jsem náhle nezbohatl, však brzy vystřídá zpráva, že se stanu majitelem významné specializované knihovny. Knihy miluji odjakživa a byl jsem si jistý, že mezi Olivierovými svazky najdu něco zajímavého.

Mé nadšení opět ochladne, když po příchodu do deponitáře, kde je sbírka uložena, zjistím, že knihovna je celá tvořena

texty všech jazyků a z různých dob věnujícími se pěstování ovocných stromů. Téma je to nepochybně fascinující, ale nepatří zrovna k mým hlavním zájmům.

Už si hraji s myšlenkou, že sbírku věnuji knihovně Botanické zahrady v Breře, a začínám listovat některými namátkově vybranými knihami, abych zjistil, zda některá z nich není obzvláště vzácná nebo cenná.

Nezdá se, že by tu bylo něco mimořádného, a už se chystám odejít, ale najednou si na malém stolku všimnu starého svazku vázaného v kůži. Obsahuje řadu zažloutlých a nejistých ručně popsaných listů papíru, rukopis je vyvedený kurzivou, úhledným a čistým písmem. Není zde uveden žádný název ani autor, ale text je psán starou italštinou, která jak se mi po zběžném pohledu dá, odpovídá jazyku 16. století.

Když ale přečtu pár řádků, udělá se mi téměř špatně. Text pojednává o Leonardu da Vinci a zdá se, že jeho autorem je někdo, kdo ho osobně znal. Pokud to není padělek, pomyslím si, je to skutečně výjimečný objev!

Když podepíšu potřebná povolení, abych si mohl svazek odnést z depozitáře, kde je uschován, vrátím se domů a velmi vzrušený a ovládnutý nadšením ho začnu přepisovat do počítače, abych si ho pak mohl přečíst v klidu a bez rizika, že ho zničím. Pokračuji až do pozdních nočních hodin, a teprve když skončím, uvědomím si, jak mimořádný objev mi náhodou spadl do klína.

Abych měl jistotu, budu muset knihu předložit největším znalcům Leonarda, především Carlu Pedrettimu, Pietru C. Maranimu, Carlovi Veccemu a Martinu Kempovi, ale již první přečtení mě přesvědčuje, že rukopis je dílem Francesca Melziho, Leonardova posledního a nejvěrnějšího žáka, oblíbence, jemuž génius Vinci odkázal všechny své knihy, dokumenty a kresby, které za svého života vytvořil.

Pak si uvědomím, že první dvě stránky se musely vlivem času slepit. Nechci riskovat jejich roztržení, a tak si je, abych zjistil, co ukrývají, prohlížím proti světlu. Zatají se mi dech,

protože zjistím, že je tam název knihy. A také její autor. Velkým písmem tam stojí: ŽIVOT LIONARDA DA VINCI. Ze vzpomínek Franchesca da Melzo.

Jedná se o mimořádný objev, protože neexistuje žádný soudobý Leonardův „životopis“, který by měl více než tři nebo čtyři strany textu. Prvním, kdo vyličil celý jeho život, byl Giorgio Vasari, kterému však bylo v době Leonardovy smrti pouhých osm let a mohl se zabývat pouze vybledlými vzpomínkami těch, již ho znali o desítky let dříve. V každém případě je jeho dílo, shromážděné v monumentálním spisu *Le vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, da Cimabue, insino a' tempi nostri* (Životy nejlepších malířů, sochařů a architektů od Cimabua až dodnes) z roku 1550, i přes všechny svůj nesporný přínos sbírkou anekdot, nadsázek a informací, které se později ukázaly jako zčásti nepravdivé, a k tomu nepřesahuje dvacet stran, záleží na velikosti natištěného textu.

Jak se tedy tento dokument, o jehož existenci se nikdo nikdy nedozvěděl, dostal do rukou mého vzdáleného španělského příbuzného?

Listuji v mnoha svazcích věnovaných Leonardovi, které mám ve své pracovně, a nacházím potvrzení podezření, jež se mi vkradlo do mysli.

Francesco Melzi, který se o Leonarda s láskou staral až do jeho smrti v roce 1519, po zbytek života pečoval o jeho památku, pečlivě uchovával mistrovy písemnosti ve své vile ve Vapriu d'Adda, přepisoval a třídil rukopisy věnované malířství s cílem jednou je vydat. Když však v roce 1567 zemřel, jeho synové, zcela bez zájmu o otcovo dílo a Leonardova génia, začali tento nedocenitelný poklad vědomostí a umění postupně ztrácet.

Mezi prvními se o rukopisy začne zajímat sochař Pompeo Leoni, žijící v Miláně v krásném domě Casa degli Omenoni, který postavil jeho otec a je dodnes klenotem města. Získá jich asi deset a později vypátrá blíže neurčený počet dalších

rukopisů (podle některých údajů jich bylo až 46) a kreseb, část z nich prodá, poté co je ve volném čase rozebral a znovu složil, aby si vydělal víc peněz, a zbytek odveze do Španělska, kde se stane císařským sochařem na dvoře Karla V. Habsburského a Filipa II. Po jeho smrti se Leonardovy listiny dostanou do držení jeho synů, kteří ovšem nebyli téměř schopni sjednat jejich prodej.

Vše se změní, když poklad přejde do rukou další dcery, Vittorie. Ta je totiž provdána za šikovného sběratele, který si je vědom hodnoty rukopisů, jež nyní vlastní, a dokáže z nich mnohé vytěžit. Tento muž je v některých textech někdy označován jako Teodoro nebo Cleodoro Calchi, ale ve skutečnosti, jak vyplývá z nejstarších dokumentů, se jmenoval Polidoro Calchi.

Vida, zde je velmi vzdálené propojení příbuzenství!

Ten dávný Polidoro si musel některé dokumenty, včetně Melziho pamětí, ponechat pro sebe a od něj text musel v průběhu staletí putovat knihovnamy jeho potomků, až se dostal k Olivierovi, a nakonec ke mně.

Usínám za svítání a stále myslím na množství překvapivých novinek a objevů o Leonardovi, které vzešly z pera Francesca Melziho a jež nepochybně otřesou světem dějin umění, a nejen jím, když tu mě do reality vrátí protivně opakované zvonění.

Je to zvonek u mých dveří. Otevřu a ocitnu se před notářem, jenž mi četl závět mého vzdáleného příbuzného. Doprovází ho dva chlapi v tmavých brýlích, kteří nevypadají příliš přátelsky.

Notář mi téměř dopáleně vysvětluje, že došlo k neodpusitelné chybě. Navzdory příjmení nejsem dědicem. Text odnesený z archivu musím neprodleně vrátit, protože musí být předán právoplatnému majiteli.

Proti tomuto zásahu protestuji, snažím se získat čas a odložit návrat na jindy, ale ti dva škaredí chlápci doprovázející notáře mi dávají jasně najevo, že nemají času nazbyt. Rukopis neochotně vracím, aniž bych tušil, že ho vidím naposledy.

Když později přijdu do notářské kanceláře požádat o vysvětlení, je mi sděleno, že tam nikdo s uvedeným jménem, kdo by odpovídal fyzickému popisu, nepracuje. Ukazují na dveře na podestě budovy, do níž jsem vstoupil teprve předešlého dne, ale vysvětlují mi, že tyto dveře nepatří k notářské kanceláři, ale jedná se o byt, který je již delší dobu prázdný.

Stalo se něco, co stále nedokážu vysvětlit. Z nějakého důvodu jsem byl „zneužit“, respektive mé příjmení bylo zneužito k získání Melziho rukopisu.

Nikdo asi nemohl předvídat, že ho celý přepíšu.

Ušetřím čtenáře vyprávění o tom, jak jsem se v následujících měsících a letech pokoušel získat potvrzení pravosti textu Francesca Melziho. Jako při hře se zrcadly se některé narážky v dopise Girolama Cardana vztahovaly k prohlášení Paola Giovio, které, jak se zdálo, potvrzovalo existenci Melziho paměti. Až později zjišťuji, že se jednalo o něco úplně jiného.

A možná bych si dodnes lámal hlavu nad tím, kde se vzal příběh Francesca Melziho, kdybych jednoho dne při prohlížení stánku antikváře v londýnském Charing Cross nenarazil na mimeografickou kopii nesehnatelné monografie *Sur la vie de Léonard de Vinci* od Jacquese De Satieho z roku 1903, jejíž všechny výtisky jako by se vypařily.

V knize je jasně uvedeno, že autor nejenže měl šanci přečíst rukopis, který jsem četl i já, ale že ho také porovnal s *Kodexem Urbinas Latinus Vaticanus 1270*. Jedná se o originál rukopisu, který vypracoval Francesco Melzi za částečné pomoci dvou písářů, aby sestavil *Úvahy o malířství* Leonarda da Vinci, a jenž je od roku 1657 uchováván ve Vatikánské knihovně. Nuže, podle De Satieho je jeden ze tří rukopisů, které se nacházejí ve Vatikánském kodexu z Urbina, totožný s rukopisem v autobiografickém sešitě Francesca Melziho.

A tak jsem se navzdory všem pochybnostem, které mě stále provázejí, rozhodl přepis pořízený té noci před mnoha lety otisknout. Abych vám ulehčil čtení, pokusil jsem se odlehčit šroubovaný styl a archaický jazyk typický pro renesanční